

Отримано: 16 січня 2018 р.

Прорецензовано: 20 січня 2018 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: kwita@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-213-219

Петриченко К. Українські закордонні паспорти громадян УНР (за документами архівних і музейних фондів України) / К. Петриченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острозьк, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 213–219.

УДК 069+930.253]:94(477)«1917/1921»

Катерина Петриченко

УКРАЇНСЬКІ ЗАКОРДОННІ ПАСПОРТИ ГРОМАДЯН УНР (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВНИХ І МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ)

Стаття присвячена характеристиці українських закордонних паспортів періоду Української революції (1917–1923 рр.) за документами архівних і музейних фондів України. Паспорти аналізуються за видами, особливостями зовнішнього вигляду. Автор розглядає процедуру видачі, специфіку функціонування.

Ключові слова: український закордонний паспорт, громадянство, дипломатичний паспорт, Українська революція, фонди.

Екатерина Петриченко

УКРАИНСКИЕ ЗАГРАНИЧНЫЕ ПАСПОРТА ГРАЖДАН УНР (ПО ДОКУМЕНТАМ АРХИВНЫХ И МУЗЕЙНЫХ ФОНДОВ УКРАИНЫ)

Статья посвящена украинским заграничным паспортам периода Украинской революции (1917-1923 гг.) по документам архивных и музейных фондов Украины. В ней рассмотрены различные виды украинских заграничных паспортов: особенности внешнего вида, процедура выдачи, специфика функционирования.

Ключевые слова: украинский заграничный паспорт, гражданство, дипломатический паспорт, Украинская революция, фонды.

Kateryna Petrychenko

UKRAINIAN INTERNATIONAL PASSPORTS OF CITIZENS OF UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC (ACCORDING TO THE DOCUMENTS OF THE ARCHIVAL AND MUSEUM FUNDS)

The article is devoted to the presentation of the Ukrainian international passports of the Ukrainian Revolution (1917-1923) based on the documents of archival and museum funds of Ukraine. It has information about emergence and approval of Ukrainian international passport both on the lands of the Ukrainian National Republic (UNR), the Western Ukrainian National Republic and in places of settlement Ukrainian emigrants.

Its main task is to show that the Ukrainian international passport of citizens of the UNR was an important attribute of the national identity of Ukrainian citizens both in Ukraine and in emigration.

First, the article contains information about introduction of the Ukrainian international passport on the 28th of November 1917 in UNR. After this issue is disclosed in details related to the Ukrainian laws on citizenship, which regulated the matter of state citizenship during 1918-1921. Article also covers various types of Ukrainian international passports: the features of their external and internal appearance, the procedure for their issuance, the specificity of their functioning.

It should be noted that the passport of UNR was important source to identify the personality. There are many examples of passports of famous Ukrainian persons are submitted in the article.

Key words: Ukrainian international passport, citizenship, diplomatic passport, Ukrainian revolution, funds.

У період Української революції 1917–1923 рр. відбулися значні зміни у зростанні національної свідомості усіх верств українського суспільства, прискорився процес самовизначення, сформувався законодавче поле для визнання українського громадянства та усталилося територіально-визначальне розуміння України як батьківщини.

Особливу роль у процесі революційних трансформацій відіграла також атрибутика документів, що засвідчували територіальну та громадянську належність. Важливе значення мала процедура підготовки та появи саме українського закордонного паспорта.

Метою статті є висвітлити різновиди українських закордонних паспортів як на території Української Народної Республіки (УНР), так і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) впродовж періоду Української революції. Завданнями, поставленими автором, є такі: 1) розглянути законодавчу базу інституту українського громадянства; 2) розкрити особливості та відмінності у вигляді та функціонуванні різних українських паспортів громадян УНР та ЗУНР; 3) дослідити процедуру їх видачі.

Науковці, зокрема Т. Вронська і С. Кульчицький, досліджуючи радянську паспортну систему, виводять її витoki із російської державної традиції запровадження паспортів [3, с. 34–35]. При цьому вони зовсім не згадують про те, що в часи Української революції було започатковано власне український підхід до справи, а запровадження радянської системи потрібно було ще й для того, щоб витіснити українську не тільки сутнісно-змістовно, а й візуально-атрибутивно.

Під час висвітлення теми основною джерельною базою дослідження були українські закордонні паспорти УНР, що зберігаються в *архівах*. Левову долю паспортів вдалося віднайти у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Найбільше вони зосереджені у наступних фондах: ф. 1092 «Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки, м. Київ, м. Вінниця, м. Проскурів, м. Рівне, м. Кам'янець-Подільськ, Станіслав, Тарнів (1917–1921)», ф. 3696 «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки (УНР), м. Київ, з листопада 1919 р. – м. Кам'янець-Подільський, з травня 1920 р. – м. Вінниця, м. Тарнів (Польща) (1918–1924)», ф. 4440 Представництво Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в м. Празі (Чехо-Словаччина) (1919–1924)».

Містяться закордонні паспорти УНР також у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІАУ, м. Львів): у фонді 309 «Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) м. Львів 1892–1939, 1941–1944 рр.», фонді 360 «Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор 1878–1942 рр.» тощо.

Окремий блок закордонних паспортів УНР знаходиться у *музейних колекціях України*. У Національному музеї історії України зберігаються дипломатичний паспорт професора, доктора М. С. Грушевського, виданий 10 жовтня 1919 р. у Відні та закордонний паспорт Катерини Грушевської, виданий Надзвичайною дипломатичною місією УНР у Празі 22 квітня 1919 р. У Львівському історичному музеї зберігається закордонний паспорт Пилипа Деркача, хорунжого Українських січових стрільців, виданий у 1920 р. паспортним відділом посольства УНР у Відні. У колекції предметів Винниківського історико-краєзнавчого музею (Львівська обл.), що віднедавна став називатися Комунальний заклад Львівської обласної ради «Історико-краєзнавчий музей», знаходиться паспорт лікаря Івана Липи, виданий у листопаді 1920 р. у м. Волочиську.

Зростання національної свідомості під час Української революції призвело до розмежування з російською та з австрійською ідентичністю. Тому саме у період діяльності Української Центральної Ради постала необхідність запровадження українського закордонного паспорта. Важливе значення мала і процедура його підготовки та видання. 28 листопада 1917 р. на засіданні Генерального Секретаріату було вислухано і обговорено інформації і пропозиції генерального секретаря Олександра Шульгіна у справах закордонних і замирення, і було визнано «принципально бажаним видачу громадянам Української Республіки, що бажають виїхати за кордон, закордонних паспортів від Української Республіки» [29, с. 481].

Відомо, що закордонний паспорт – це офіційний документ, що засвідчує особу й громадянство, а в необхідних випадках – службове становище особи, яка виїжджає за кордон у службових або приватних справах. Одержання закордонного паспорта регулювалася правилами оформлення й видачі. Продовження терміну дії, заміна, внесення необхідних змін у паспорт осіб, які виїхали за кордон, проводилася дипломатичними представництвами й консульськими установами. Сам паспорт не давав права на виїзд до іншої країни. Для цього вимагалась наявність відповідного дозволу (візи) [11, с. 115].

Закордонний паспорт був доказом громадянства особи та її права на консульське обслуговування й захист з боку своєї держави [11, с. 115]. З іншого боку, отримати закордонний паспорт міг лише громадянин УНР.

На думку М. І. Суржинського, період з 1917 по 1921 рр. є першим етапом розвитку інституту громадянства в Україні [9, с. 7]. Підтвердженням цієї думки служить видання ряду законів, прийнятих в період Української революції. В Українській Народній Республіці (УНР) було прийнято Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 р.), згідно якого громадянином УНР ставала кожна особа, яка народилася в Україні й була зв'язана з нею постійним місцем перебування і яка отримує про це грамоту від уряду УНР. Уряд міг надати громадянство також особам, не народженим в Україні, після трирічного їх перебування в УНР. Подвійного громадянства в УНР не допускалося [4, с. 445].

За гетьманату П. Скоропадського громадянство регулювалося Законом «Про громадянство Української Держави» (2 липня 1918 р.). За ним громадянами ставали усі громадяни Російської імперії, які перебували в Україні і бажали прийняти українське громадянство.

За часів Західноукраїнської Народної Республіки також був прийнятий Закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців» (8 квітня 1919 р.) [10, с. 35]. Згідно з ним, громадянином ставала кожна особа, яка в час оголошення закону мала приналежність до однієї з громад ЗО УНР. Особи, які не бажали прийняти громадянство ЗО УНР, мали про це скласти заяву і вважалися чужинцями [4, с. 445].

Під час керування Директорії було прийнято ряд законів, пов'язаних із громадянством. Спочатку була спроба прийняти Закон про громадянство Ради Народних Міністрів УНР у листопаді 1919 р., але й досі не повністю зрозуміло, чи він діяв. У серпні 1920 з Тарнова Державною канцелярією та Департаментом законодавчих справ повідомлялося, що законопроект про громадянство, складений у листопаді минулого року (тобто 1919. – К. П.) «під час евакуації уряду був захований з рештою законів в м. Любарі, де і зараз знаходиться» [13, арк. 6]. Крім того, 20 вересня 1920 р. з Тарнова у листі Міністерства внутрішніх справ до Української дипломатичної місії в Речі Посполитій Польській було роз'яснено, що закон від 2 липня 1918 р. про громадянство Української держави не скасований і ним належить керуватися [13, арк. 4].

Однак, в еміграції у нових умовах виникла потреба підготовки нового закону – «Про громадянство Української Народної Республіки» (15 листопада 1921 р.). Важливо відзначити, що останній закон був прийнятий у Тарнівський період перебування УНР. У ньому були збережені незмінними норми про визначення громадянства УНР як державно-правної належності людини до Української Народної Республіки, що надає їй права та обов'язки українського громадянина (ст. 1) [12, арк. 15]. Закон визнавав громадянами УНР «всіх підданців бувшої Російської Держави, всякої національності, віри та статі, які не набули прав іншого громадянства, та на день 9 / 22 січня 1918 року стали перебувати на терені України або народились на Україні чи походять з України або належали чи мали право належати до одного з бувших станів у межах України» (ст. 4)) [12, арк. 15]. Водночас цей Закон дещо змінив підстави набуття українського громадянства. Такими підставами вважалися: а) народження від українських громадян; б) шлюб чужинця з українським громадянином; в) усиновлення українським громадянином чужинця до сімнадцяти років; г) натуралізація (ст. 6) [12, арк. 15]. Були внесені також деякі зміни і щодо звільнення від громадянства УНР.

Отже, саме в період Української революції сформувалася законодавча база для визнання українського громадянства, що у свою чергу прискорило процес оформлення та видачі українського закордонного паспорту.

Українські закордонні паспорти поділялися на дипломатичні і звичайні закордонні паспорти. *Дипломатичні паспорти* видавали «виключно дипломатичним членам заступництв Республіки і їх родинам, а також особам, котрі виїжджають за кордон з дипломатичними дорученнями» [28, арк. 95]. Дипломатичний паспорт видається на необмежений час і не береться за нього ніякої такси [28, арк. 95]. *Звичайні закордонні паспорти* отримували всі інші громадяни УНР, які виїздили до інших держав.

У часи Української революції дипломатичні паспорти видавалися міністерством закордонних справ УНР, а звичайні закордонні паспорти – міністерством внутрішніх справ УНР. За кордоном цю роль здійснювали українські *дипломатичні представництва або консульські установи* УНР і ЗУНР: дипломатична місія у Речі Посполитій Польській, Українське генеральне консульство у Петрограді, посольство УНР у Німеччині, Надзвичайна дипломатична місія УНР у Празі, консульський відділ посольства УНР у Відні, відділ паспортний представництва Західно-Української республіки у Празі, західно-український консулат у Братиславі, Посольства Експозитура Уряду Західно-Української Республіки в Ужгороді тощо.

Як правило, дипломатичний паспорт підписувався міністром закордонних справ і директором департаменту чужоземних зносин. Але були випадки, як із дипломатичним паспортом М. С. Грушевського, виданим у 1919 р., підписи під яким поставили посол УНР у Відні та перший секретар посольства УНР у Відні [7]. *Звичайний закордонний паспорт* громадянина УНР підписувався міністром внутрішніх справ і начальником канцелярії МВС або директором адміністративного департаменту МВС і начальником відділу.

Загалом дипломатичні паспорти УНР склалися з 4 сторінок, на яких були записи про власника. Написи робилися 2 мовами: українською і французькою. На одній сторінці розміщений герб-тризуб і написано: «Українська Народна Республіка» і «дипломатичний паспорт». Далі стояв номер, дата і місто видачі документу. На другій сторінці паспорту було дві колонки – одна українською мовою, а інша – французькою. Спочатку був напис: «Українська народна республіка», а під ним: «міністерство закордонних справ». Далі йшла назва: «дипломатичний паспорт». Після неї було написано, що уряд УНР ставить до відома усіх, що власником документу є особа (вказувалося ім'я, прізвище та посада) і тому просить уряд чужоземних держав і пропонує кожному, до кого це може стосуватися, а військовим та цивільним установам УНР наказує, щоб власникові його не чинено ніяких перепон при переїзді чи проживанню повсюди, але щоб були вжиті заходи для виявлення йому усілякої допомоги. Паспорт видавався з метою встановлення ідентичності особи, а також для проїзду в інші держави, що підтверджувалося підписами міністерства закордонних справ і директором департаменту чужоземних зносин та печаткою міністерства закордонних справ. На наступній сторінці паспорт містив фото та підпис власника, посвідчений директором департаменту. На останній сторінці проставлялися візи [19, арк. 5–6 зв.].

Часто в документах вказані також особисті риси особи – характеристика постаті, волосся, обличчя, очей, особливих прикмет [22, арк. 203–204 зв.]. Прикладом такого дипломатичного паспорту може бути документ, виданий голові Ради Міністрів УНР В'ячеславу Прокоповичу 27 липня 1920 р. З нього дізнаємося, що власник народився у 1880 р. у м. Києві, був середнього зросту, шатен [22, арк. 248–249 зв.].

У архівних документах зустрічаються дипломатичні паспорти на одну сторінку. Там вказується номер паспорту, дата видачі, посада, та вміщено фотографію власника [19, арк. 110]. Наприклад, дипломатичний паспорт секретаря в Галичині Івана Чопівського під № 3121. Він був виданий 14 листопада 1918 р., містить фото власника. На друкованому бланку на одній сторінці вписано дані особи [20, арк. 140].

Зберігаються в архівах також дипломатичні паспорти, повністю написані від руки. Наприклад, паспорт Надії Суровцевої, секретаря Інформаційного бюро Надзвичайної місії до Франції, був виданий 11 січня 1919 р. Документ містить фото [20, арк. 78].

Згідно наказу міністра закордонних справ, відомо, що при звільненні з посади ні один член чи урядовець представництва не міг залишити у себе на руках дипломатичний паспорт, а повинен був передати його посольству чи Місії для пересилки в міністерство. Взамін дипломатичного паспорту посольство чи місія видавала звичайний паспорт [24, арк. 20]. Особа могла мати лише 1 дипломатичний паспорт. При виявленні другого, один із них відбирався [21, арк. 77].

Звичайні закордонні паспорти УНР були кількох видів: паспорт на 24 сторінки, на 16 сторінок, на 4 сторінки. Крім паспорту УНР, використовувалися паспорти ЗУНР. Широко в обігу були також паспорти Російської імперії на 24 та 32 сторінки.

Розглянемо детальніше кожен із них. По-перше, паспорт УНР мав вигляд книжечки на 24 сторінки. Обгортки у нього були різних кольорів: синя, сіра, фіолетова. Сторінки мали жовтуватий колір, усередині кожної була бірюзова рамка із зеленуватим тлом усередині, на якому був розміщений герб-тризуб жовтуватого кольору. Записи у паспортах представлені або двома мовами: українською, французькою, або трьома, включаючи німецьку. У документі подані дані про власника: місце і дата народження, заняття, опис постаті, волосся, очей, обличчя, особливих прикмет. Інколи вписувалася належність до певної релігії. Крім того, міститься фото, власний підпис. Наприклад, у паспорті Володимира Панькова, який народився 13 серпня 1896 р., про особу зазначено, що мав темне волосся, сиві очі, темні брови, темні вуса, середній зріст, релігії греко-католицької. Виданий був у Копенгагені у жовтні 1919 р. Надзвичайною дипломатичною місією УНР в Данії. У документі є фото власника. Записи зроблені трьома мовами [27, арк. 22–26 зв.].

Інший паспорт на 24 сторінки належав Євгену Архипенку. Записи у ньому зроблено двома мовами: українською і французькою. У графі занять написано: «міністр». За даними паспорта, відомо, що особа мала середній зріст, темне волосся, видовжене обличчя. Виданий документ було 15 листопада 1920 р. у м. Тарнів [18, арк. 4а].

Паспорт видавався на один [18, арк. 14–17] або два роки [18, арк. 45–48.]. Про те, що у паспорті часто зазначалися члени сім'ї свідчить паспорт судді Ростислава Лашенка, виданий 14 серпня 1920 р. У ньому записано, що він з дружиною Марією, дочкою Галиною і сином Олегієм їде до Праги (Чехо-Словаччина) [17, арк. 84–84 зв.].

Інший паспорт УНР мав 16 сторінок. Він мав дещо відмінний вигляд від попереднього. Ззовні мав обкладинку жовтуватого кольору і з синьою рамкою і жовтим тлом, усередині якого на білому колі знаходиться синій тризуб, обведений жовтим кольором. Усередині сторінки мають блакитний колір і на кожній розміщено по центру тризуб на жовтому колі. Паспорти заповнювалися трьома мовами: українською, французькою, німецькою. Крім даних власника, у документі могла вказуватися інформація про дружин, дітей, батьків. Як правило, видавали паспорт на 6 місяців [26, арк. 135 зв.], але продовжували і на довший період – до 2-х років [18, арк. 159].

Наприклад, Іван Омелянович Павленко, за даними паспорта, берейтор, народився 31 серпня 1881 р. на Кавказі. Мав високий зріст, шатен з карими очима. У паспорті вклеєне фото власника, залите тушшю навколо особи. Виданий паспорт 20 лютого 1921 р. Українською дипломатичною місією в Речі Посполитій на термін до 1 січня 1922 р. Пізніше він був продовжений до 1 січня 1923 р. [18, арк. 157-161]. У паспорті також вказано, що 18 травня 1921 р. власник документа був повінчаний панотцем 1-ї Стрілецької Запорізької дивізії в таборі Вадовице з громадянкою удовою Фаїною Ігнатовою Янушуевською, 29 років, православною [18, арк. 160 зв.]. У паспорті урядовця Володимира Гайдівського-Потаповича вказано, що при ньому є мати Антоніна, середнього зросту, шатенка з сірими очима [18, арк. 39].

Паспорти на 4 сторінки мали досить скромний вигляд. Були надруковані на жовтуватому папері у форматі А-4 і мали чорно-білий вигляд. Дані про власника були заповнені двома мовами: українською і французькою. Як правило, видавалися паспорти на 6 місяців [17, арк. 65 зв.–66; 71 зв.–72]. Прикладом такого закордонного паспорта виступає документ, що належав Василю Біднову, декану богословського факультету Українського університету в Кам'янці. Про нього дізнаємось, що народився він у 1874 р., був низьким, мав чорне волосся, довге обличчя та носив бороду. У паспорті відзначено, що їде з сином Арсеном за кордон. Виданий був 20 листопада 1920 р. у м. Волочиську на 1 рік [17, арк. 7–8 зв.].

Великий інтерес представляє паспорт, що видавався українськими місіями за кордоном. Він мав формат А-4, 4 сторінки і складався, як правило, у 4 рази, бо мав великий розмір і був незручним для зберігання у незгорнутому вигляді. Прикладом такого документу є паспорт Катерини Грушевської, доньки М.С. Грушевського, що зберігається у Національному музеї історії України. Документ містить державний герб – тризуб, текст написаний на 4 мовах: українській, чеській, французькій і німецькій. У ньому вказано, що ціль подорожі – наукова, «їде до Голландії і Швейцарії». Особа є слухачкою університету, народилася 1900 р. у м. Львові, має середній зріст, кругле обличчя та світле волосся. Паспорт було видано 22 квітня 1919 р. у Празі на 1 рік. У документі збереглися фото і підпис власника. Паспорт було підписано Головою місії та секретарем. За документ було сплачено 8 гривень гербового та 2 гривні канцелярського збору. На наступних кількох сторінках вказувалися візи [8].

Подібним до вище описаного документу є паспорт Пилипа Деркача, що знаходиться у Львівському історичному музеї. Виданий він був 5 листопада 1920 р. Урядом пашпортовим Української Народної Республіки у Відні. Документ був написаний українською і німецькою мовами. У ньому містяться власноручний підпис і фото П. Деркача. За документом, видно, що він діяв до липня 1922 р. [6].

З утворенням Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) почав функціонувати *паспорт ЗУНР*. У ньому було 16 сторінок і записи були зроблені трьома мовами: українською, французькою та англійською (на відміну від німецької у паспорті УНР. – К. П.). Від паспорту УНР він відрізнявся також тим, що на фоні тризуба було зображення лева у короні, який піднімається на гору. Паспорт містить номер, дані про особу: професія, місце проживання, опис власника паспорту: рік і місце народження, опис статури, лица, волосся, очей, уст, носу, особливі знаки. Паспорт видавався на 6 міся-

ців. У ньому вказувалися члени родини, їх звання, місце народження, вік, заняття, статура, обличчя, волосся, очі. Також у паспорті було фото власника і його підпис [25, арк. 23–32 зв.].

Прикладом такого закордонного паспорта може бути паспорт почесного професора Софії Русової під номером 194. З документу дізнаємося, що вона народилася 18 лютого 1856 р. в Олешні, була середнього зросту, мала овальне обличчя, сиве волосся і сірі очі. Видано було документ 8 травня 1922 р. у Відні на 6 місяців. У паспорті зазначалося, що особа їде з Відня до всіх держав Європи і назад [24, арк. 1–7 зв.].

Згідно з розпорядком у справі перепусток і паспортів до подорожі для цивільних осіб від 16 лютого 1919 р., для виїзду за межі держави потрібен паспорт, виданий Державним Секретаріатом закордонних справ [2, с. 14]. Письмове подання про паспорт з точним означенням цілі подорожі і місцевості, до якої виїжджають, вноситься через повітовий комісаріат, що надсилає його до Державного Секретаріату закордонних справ [2, с. 14].

Як зазначається у документі, до подання треба залучити: посвідку тотожності особи, виставлену громадським урядом і затверджену місцевою або найближчою військовою владою, разом з описом особи (ім'я, прізвище і посада, стан, місце і рік народження, місце постійного проживання, зріст, волосся, ніс, очі, уста та особливі знаки); фотографію, підтверджену на звороті громадським урядом; штемпель у сумі 35 крон – 5 крон як штемпель до подання, а 30 крон як штемпельну таксу до паспорта [2, с. 14]. За посвідку потрібно заплатити в громадському уряді 2 крони [2, с. 13]. Щодо громадського уряду, то в місцевостях, які є осідком державного повітового комісаріату, виставляє посвідки управитель повітового комісаріату, який може до цієї справи делегувати місцевий громадський уряд (магістрат) [2, с. 13].

Для отримання паспорта УНР слід було надати такі ж документи. Оплату закордонних паспортів на 27 серпня 1919 р. було збільшено (порівняно із тією, що була за Української Держави Гетьмана П. Скоропадського): за заготовчу вартість паспортної книжки – до 50 гривень. За виданий паспорт – до 350 гривень [1, с. 280]. Відомо, що паспорт можна було продовжити, отримати новий, якщо термін його закінчився, або отримати дублікат у випадку його втрати.

Окрім паспортів УНР і ЗУНР, широко використовувалися *закордонні паспорти Російської імперії, у яких було 24 або 32 сторінки*. Так, наприклад, правнику Євгену Івановичу Мошинському у 1920 р. в Кам'янці на Поділлі було видано закордонний паспорт Російської імперії, що містив 24 сторінки [18, арк. 150–156]. Бували випадки, коли поверх двохголового орла – герба Російської імперії ставився штамп Міністерства внутрішніх справ УНР з гербом-тризубом. Наприклад, було видано паспорт такого зразку адвокату Кузьмичу Дмитру Ісидоровичу, 38 років, православної віри 10 листопада 1920 р. у Кам'янці на Поділлі [18, арк. 123–134].

Відомо, що відомому державному діячу, лікарю, письменнику Івану Липі для перетину кордону 2 листопада 1920 р. у м. Волочиську було видано паспорт Російської імперії на 32 ст. Разом із ним у документі вписаний син Юрій 20 років. Герб Російської імперії був перекреслений, а на місці підпису начальника Подільської губернії стоїть печатка з тризубом [5].

Цікавим є зразок фальшивого паспорта, на якому стоїть відповідний напис червоним чорнилом [15, арк. 319]. Паспорт має відмінний від офіційно існуючого формат та помилковий переклад французькою мовою. Віднайдено в архіві ЦДАВОВ також 2 види *тимчасових паспортів УНР*. Один на 12 сторінок у вигляді паспортної книжки українською і французькою мовами, виданий 15 листопада 1920 р. терміном на 1 рік [14, арк. 62–63 зв.]. Інший – на 4 сторінки формату А-4, має написи 4 мовами: українською, польською, французькою і німецькою, виданий 18 листопада 1920 р. терміном на 6 місяців [16, арк. 155–156].

З документів відомо, що закордонний паспорт громадянина УНР визнавався і видавався за кордоном українським емігрантам українськими дипломатичними місцями, консульствами, паспортними відділами представництв УНР і ЗУНР до кінця 1923 р., коли на зміну йому прийшов так званий нансенівський паспорт.

Отже, в період Української революції на території Української Народної Республіки (а також Західноукраїнської Народної Республіки) сталася поява нового документу – українського закордонного паспорта. Його офіційне запровадження відбулося на засіданні Генерального Секретаріату у листопаді 1917 р. Українські закордонні паспорти поділялися в залежності від їх функціонального призначення на дипломатичні та звичайні. Паспорт не лише ідентифікував особу як таку. Аналізуючи цей документ, можна простежити шляхи її переміщення, спосіб, час і мету виїзду за кордон. Осо-

близькістю чималої кількості українських закордонних паспортів, як в Україні, так згодом і в еміграції, було те, що вони містили національну символіку УНР або ЗУНР і цим вирізняли своїх власників на міжнародній арені як представників певного території і громадянської приналежності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919. 22 вересня. С. 280.
2. Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. 1919. 2 березня. Вип. 3. С. 13 – 14.
3. Вронська Т. В., Кульчицький С. В. Радянська паспортна система. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 33 – 43.
4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина: у 11 т. Львів, 1993. Т. 2. 780 с.
5. КЗ ЛОР ЛІМ (Комунальний заклад Львівської обласної ради «Історико-краєзнавчий музей»). № 1752. Паспорт Івана Липи, 1920 р.
6. КЗ ЛОР ЛІМ (Комунальний заклад Львівської обласної ради «Львівський історичний музей»). Інвентарна книга фондової групи «Архів», 1997—2000. Т. 24. № арх. 16040. Паспорт закордонний Пилипа Деркача, 1920 р.
7. НМІУ (Національний музей історії України). РД. № 11734. Паспорт дипломатичний Михайла Грушевського, виданий Посольством УНР у м. Відні.
8. НМІУ. РД. № 3231. Паспорт Катерини Грушевської, виданий Надзвичайною місією УНР в Празі 22.04. 1919 р.
9. Суржинський Максим Ігорович Громадянство України як конституційно-правовий інститут: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.
10. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект. Київ, 2011. 216 с.
11. Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. Харків, 2013. Т. 4. 469 с.
12. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 1065. Оп. 4. Спр 102. 17 с.
13. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр 439. 17 с.
14. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 716. 518 с.
15. ЦДАВО Українию. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 718. 403 с.
16. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 825. 395 с.
17. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 826. 114 с.
18. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 5. Спр. 15. 229 с.
19. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 61. 266 с.
20. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 62. 165 с.
21. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 147. 140 с.
22. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 170. 298 с.
23. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 394. 87 с.
24. ЦДАВО України. Ф. 3889. Оп. 1. Спр. 1. 31 с.
25. ЦДАВО України. Ф. 4440. Оп. 1. Спр. 33. 799 с.
26. ЦДАВО України. Ф. 4440. Оп. 1. Спр. 43. 393 с.
27. ЦДІАЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2218. М/ф.
28. ЦДІАЛ України. Ф. 360 сч. Оп. 1 с. Спр. 590. 200 с.
29. Українська Центральна Рада : документи і матеріали: у 2 т. Київ, 1996. Т. 1. 589 с.